

УДК 140.8 / 000.141

ПОШУК НОВОЇ ОНТОЛОГІЧНОЇ ВКОРІНЕНОСТІ ЛЮДИНИ У БУТТІ ЯК СЕНС ЖИТТЯ

Лідія Сафонік

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: lidijasaf@hotmail*

Акцентовано увагу на тому, що перша половина ХХ сторіччя – це час глибокої кризи людського буття, що спонукало до розгортання питання сенсу життя людини. Систему соціокультурних практик щодо питання сенсу життя розглянуто за допомогою з'ясування значення та вагомості різноманітних понять та ідей. Наголошено, що у ХХ ст. буття людини, як з'ясувалося, позбавлене смислу та раціональних причин. Підкреслено, що людина залишається наодинці зі світом абсурду. Звернено увагу на те, що людина змушена шукати нових способів укоріненості у бутті як сенсу життя. Доведено, що філософи середини ХХ ст. вибудували нову онтологію людського буття, яка лежить в основі творення людиною сенсу її власного існування.

Ключові слова: людина, сенс життя, смисл буття, укоріненість, онтологія, сенсожиттєві орієнтири.

Упевнено можна сказати, що історія класичної європейської філософії – це історія оптимізму, впевненості в своїх силах та віри в можливість людського розуму. Раціоналізація основ суспільного та індивідуального життя вселяла віру в людину та людство в цілому і була онтологічною засадою впевненості людини у сенсі її життя, наповненості смислом її буттєвих основ.

Буттєве вкорінення людини проаналізовано в контексті проблем творчості і свободи (І. Бичко, П. Гайденко, А. Карась, В. Мельник, Л. Рижак, П. Рікер), діяльності (К. Абульханова-Славська, Г. Батішев, О. Леонтєв, В. Табачковський, О. Яценко), відповідальності та людського спілкування (М. Бахтін, М. Бубер, К.-О. Апель, Ю. Габермас), осмислення феномена особистості та індивідуальності (Е. Ілленков, С. Кримський, Х. Ортега-і-Гасет, Е. Фром), укорінення в культурі (А. Гелен, М. Шелер, А. Плеснер, Т. Цимбал, Л. Сафонік). Найперше концепцію вкорінення створила французька дослідниця Сімона Вейль, але вона обмежувалось лише пошуками подолання соціально-політичного знекорінення.

Мета статті – показати, що філософія ХХ сторіччя є відповіддю на завдання, яке полягає в потребі пошуку нової онтологічної вкоріненості людини у бутті як сенсу життя. У статті наголошено, що світ у цілому рухається від песимізму до активної форми нігілізму, і саме ці форми душевного переживання визначають особливість буття людини кінця ХІХ–ХХ ст.

Зазначимо, що одним із найперших філософів, який проголосив втрату смислу буття і смерть Бога, є Ф. Ніцше. Цей філософ був одним із перших провісників нігілізму та вказав на занепад волі до влади, яка перетворилася на волю до небуття, оскільки людина поборювала і захищала найслабші й найхворобливіші форми життя. А отже, нігілізм – це відмова від ствердження життя і цінності творіння. Ф. Ніцше дає змогу людині реалізувати сенс свого життя тільки за умови свобідного й абсолютного утвердження всього того, що в ній є, зокрема волі до влади та всіх бажань. У насолодах, отриманих від життя, утверджується саме життя, і в такому возвеличенні людського існування утверджується його сенс. Він закликає до активності людини у її нігілізмі та проголошує: “Жадання приносить волю, бо жадати означає творити, – цього я навчаю. І ви повинні вчитися заради творіння” [5, с. 205] Філософ заперечує гординю людини, оскільки вона має розуміти, що “навіть у найкращому є трохи огидного, і навіть найкраща людина є тим, що слід подолати” [5, с. 203]. Отже, настав час, коли людина має взяти відповідальність за себе та своє життя, а не сподіватися на ідеали, які можуть стати прописними правилами та сенсом її життя, людина сама має визначати мету свого життя. Ф. Ніцше устами Заратустри проголошує: “Я хочу навчити людей сенсу буття. Той сенс – надлюдина – блискавка з темної хмари людства” [5, с. 19]. Мислитель розуміє всю безвихідь людини початку ХХ сторіччя, але водночас його філософська візія – це радість відкритості буття людини, це можливість стати творцем свого майбуття, це веселість у самому серці розпачу і безнадії. Саме тому він вибирає нігілізм, але активний, пошуковий, націлений у майбутнє.

Ж. Рюс зауважує, що нігілізм виникає “... в своїх явних і прихованих формах, в самому осередді тієї метафізичної думки, яка створила легенди про Буття, про Сутність і про всі “потойбічні світи” (ідеї Сократа, Платона, Канта), але також і в лоні юдео-християнського світогляду, це такий собі момент злопам’яті, нечистої совісті, провинної душі й того аскетичного ідеалу, який, зневажаючи діяльне життя, проповідує життя спотворене” [7, с. 238]. Зазначимо, що всю історію філософії можна уявити як розвиток у напрямку зміни “закритих” мисленневих систем “відкритими”. Трансформація “закритих” філософських систем у “відкриті” завжди супроводжується нігілістичними настроями та песимістичними переживаннями, оскільки руйнуються звичні людині уявлення про світ, своє місце цьому світі та призначення людини у Всесвіті [11]. Отже, філософська думка А. Шопенгауера та Ф. Ніцше стали відповіддю на виклики сучасності. Ф. Ніцше змальовує нам численні стадії, етапи форм нігілізму та показує їх в образах. Дж. Ваттімо у праці “Похвала розслабленій думці”, звертаючись до нігілізму Ф. Ніцше, пише: “Активний нігілізм, у моєму розумінні, є, отже, тією силою, яка допомагає жити у світі, де більше немає основ ані в плані метафізики, ані в плані політичних авторитетів” [Цит. за: 7, с. 235]. Так, коли більше немає метафізичних основ сенсу життя людини, відкриваються нові сенсожиттєві орієнтири. К. Крокет, аналізуючи творчий спадок Дж. Ваттімо, наголошує: “У своїй праці “Кінець модерності” Дж. Ваттімо твердить, що діагноз Ніцше, поставлений європейському нігілізмові, означає, що найвищі оцінки знецінюють себе і що жодна найвища або головна оцінка не може посісти їхнього місця [2, с. 56–57]. Саме розгляд нігілізму приводить Дж. Ваттімо до концепції слабкої онтології, або слабкої думки (*pensiero debole*), яка є “фундаментальним ослабленням буття, коли буття не існує, проте трапляється” [2, с. 57]. Неправильно утверджувати, що людство впродовж розвитку своєї історії ніколи не зазнавало смутку, відчаю, відчуття власної неповноцінності, які є супутниками людського життя. М. Бубер надзвичайно проникливо описує

внутрішнє розщеплення античного світу, відчуття людиною середньовіччя розірваності між двома світами горнім і дольнім, закинутості людини у Всесвіті, яке підсилили відкриття Д. Бруно і Г. Галілея. Одним із філософів, який відчув, що людина є піщинкою у Всесвіті й лише думка возвеличує її над безкрайніми просторами світу, є Б. Паскаль. Звісно, людина зустрічалася з феноменом песимізму, як найпершої форми нігілізму, але такого глибокого нігілізму і розчарування, які домінують в осередді багатьох метаморфоз та тенденцій XIX ст., а отже, і XX ст. також, людина ще не зазнавала.

Як наслідок, на запит такої життєвої ситуації Ж.-П. Сартр зазначає, що людина визначає себе своїм проектом. Він наголошує, що вкорінитися у бутті людина може лише через постійне творення себе через працю і діяльну практику, що становить нашу власну структуру. Екзистенція – це постійна неврівноваженість, відірваність від себе, а не спокійна субстанція. Оскільки цей порив до об'єктивації набирає різних форм у різних індивідів, оскільки він викидає нас на поле можливостей, з яких ми реалізуємо лише деякі, виключаючи інші, то ми називаємо його також вибором або свободою. Людина – це істота значуща, вона є трансценденцією і вибором [9, с. 185]. У праці “Буття і Ніщо” Ж.-П. Сартр у чітко артикульованій формі заявляє, що іманентною властивістю свободи є відмова від будь-якої трансцендентної норми, а сенс життя людини у творінні та діяльності. Автор розвиває філософію “праці”, головним гаслом якої є “Бути – це діяти” [8]. Мислитель роздумує над тим, що філософія трансценденції ставить людину віч-на-віч із загрозами, адже ще М. Гайдегер наголошував, що буття людини у світі – це буття-до-смерті. “Зрозумійте це “буття-в” як рух. Бути – це вибухати у світі, це залишати один із куточків небуття у світі та в свідомості, щоб раптово вибухнути-свідомістю-у-світі... Як тільки свідомість спробує оговтатися, ототожнити себе сама із собою, в теплі, із зачиненими віконницями, вона самознищується. Цю необхідність для свідомості існувати як свідомість іншої речі, аніж вона сама, Гусерль називає “інтенціональністю”, – пояснює нам Ж.-П. Сартр [10, с. 32–33]. Як бачимо, згідно з екзистенціалізмом, перед людиною відкривається поле можливостей і від людини залежить те, наскільки вона зможе їх реалізувати або принаймні деякі з них. Людина більше не має поводиря у світі у вигляді поставленої загальної мети, заданої сутності, крім її екзистенції; вона сама шукає способи вкоріненості у бутті, оскільки приходить у світ знекоріненою. Свобода вибору – це єдине, що має людина.

Своєю чергою, М. Мерло-Понті зазначає, що людина сама творить буття для себе; вона сама визначає, що вона обирає або воліє обрати для себе. Спосіб онтологічної вкоріненості (anchage) людини у бутті для нього пов'язаний передусім із тілом. Філософ вважає, що тіло насамперед зумовлює наш досвід і позначає неминучість буття у світі. Людина є людиною лише тоді, коли відкривається Буттю, отже, її тіло і плоть виступають ґрунтом укоріненості в середовищі, яке виводить її далеко за межі вузької завершеності. “Плоть – це тріпотлива сукупність речей, задумана як продовження мого тіла. Через плоть тіла, пов'язану з плоттю світу, в тому повному циклі, який безконечно переважає “притаманність в індивідуалізованому просторово-часовому *це*”, філософія влаштовується, – вважає М. Мерло-Понті, – на краю Буття [4, с. 85]. В. Кошелева тлумачить філософську позицію М. Мерло-Понті так: “Плоть або “дику першобуття” є дійсною трансценденцією, в русі якої виникає і світ, і суб'єктивність... Це буття відкрите, динамічне, процесуальне і є джерелом усіх смислів, можливість значимості кожної речі, оскільки вони – результат розкриття буття, оскільки вони породжені, збагачені та співмірні з ним” [3, с. 180]. Отже, згідно з філософом, сенс

життя людини є результатом розкриття першоначального “дикого першобуття” або плоті. “Дике першобуття” гарантує людині те, що вона може стати всім, оскільки перед нею відкриті обрії смислів. Так, В. Подорога додає до розуміння В. Кошелевої “дикого першобуття” М. Мерло-Понті те, що сила події і тривалість її дії здійснюються опосередкованими шляхами (не через “душу” чи “свідомість”); “розуміти їх можна як тіло, яке стає плоттю, тобто тіло, яке проходить певні етапи перетворення” [6, с. 66].

К. Ясперс акцентує нашу увагу на різних формах краху, які переживає людина – це і нічні переживання, і пограничні ситуації. Людське буття, яке є загадковим, прихованим, неоднозначним, оточене просторами небуття. А. Чанишев у своєму творі “Трактат про небуття” поділяє тривоги К. Ясперса. Мислитель стверджує, що буття втримується на поверхні океану небуття, воно оточує нас з усіх боків, хоча й ховається за спину буття. Смерть, хвороби і випадковості загрожують нашому буттю. Він наголошує на тому, що небуття поглинає кожну мить буття, яка щойно відірвалася від нашого “тепер”. Так, наше буття, як і буття кожної речі, затиснене в щілині теперішнього між брилами небуття. Бо що ж таке минуле й майбутнє, як не вияви небуття, – продовжує філософ. – Адже минуле – це те, чого вже немає, а майбутнє – це те, чого ще немає [12]. Аналіз К. Ясперса пограничних ситуацій показує дихотомічність буття людини, її знекоріненість у бутті, адже “онтологічні труднощі криються в самих основах екзистенційного проекту людини” [14, с. 19]. На думку К. Ясперса, людина з необхідністю переживає свою смерть, боротьбу, провину “я неминуче заплутуюсь у сітях провини”, і саме ці життєві ситуації називаємо “пограничними ситуаціями”. Людина не може їх оминати, переступити, замружити очі або подолати. “Усвідомити їхнє існування та їхню неминучість – означає досягти після здивування та сумніву найглибшого джерела філософії”, – зазначає філософ. – Пограничні ситуації – смерть, нещасливий випадок, провинна, неможливість розраховувати на світ – відкривають мені мій крах. Що можу вдіяти я перед неминучістю цього абсолютного краху, очевидність якого я не можу, не обдурюючи самого себе, заперечувати?” [14, с. 19–20]. Саме в пограничних ситуаціях людина зустрічається з небуттям і саме “розпач самим тим фактом, що він може виникати у світі, свідчить про існування чогось потойбічного”. [14, с. 20–23].

Як бачимо, життя готує людині багато випробувань, які супроводжуються сумнівами, запитаннями “чому” і “куди” мені скеровувати свій життєвий шлях, як знайти підґрунтя моєї надії на майбуття та укріпитися в полі сенсовості життя. Відповідь можна знайти в одному з розділів праці К. Ясперса “Шлях до мудрості: вступ до філософії”, який присвячений аналізу філософського способу життя (одного з найвагоміших типів буття людини). Філософ вказує, що це – спроможність людини розраховувати на свої сили, промислювати світ, а не приймати його як даність [14, с. 120–131]. Самостійність людського мислення є показником філософичності її життя [14, с. 122–130]. Принципова самостійність мислення допомагає людині витворити сенс її життя, перебувати в гармонії зі своїм Я та світом у цілому. Варто зазначити, що засадничим поняттям у філософії людської екзистенції К. Ясперса є поняття ситуації. П. Гайденок пише: “...Ситуація з її констеляцією подій, яка зумовлює історичну унікальність певної людської долі, формує її больові точки, її радості й надії, її горе і її вину...” [1, с. 9]. У сучасному світі, на думку Дж. Вагтімо, “ситуацію, що уявляють єдиноможливою, треба робити мобільною” [Цит. за: 7, с. 235]. Філософ вважає, що ніцшеанська критика сприяє розпаду поняття прогресу. К. Крокет зауважує, що Дж. Вагтімо, вводить у філософію поняття *Verwindung*, який він запозичив у М. Гайдегера і який

означає вільні звиви думки, які вказують на необхідність рухатися далі, а також означає одужання та смирення [2, с. 57]. Дж. Ваттімо зазначає, що в теперішній час “зубожіння Буття” вимагає від людини вдумливого мислення та творчої конструктивної дії.

Аналіз “пограничних ситуацій” відкриває або розшифровує знаки трансценденції людині. Завдяки трансцендуванню екзистенція людини, яка, за своєю суттю, є свободою, здатна вільно прилучитися до світу. К. Ясперс наголошує на тому, що свобода на своєму шляху зустрічає різні випробування, наприклад неможливість розпізнати знаки “трансценденції” або “божественний” сигнал. На думку філософа, можливість безпосередньої явленності Бога означала б для мене зникнення свободи. У світі, де людина не може розпізнати знаки “трансценденції”, оскільки вони неоднозначні, змушена робити вибір й ухвалювати рішення. Так онтологічний обман – це доля людини, і самі онтологічні труднощі криються в самих основах мого екзистенційного проекту [13]. Оскільки онтологічний обман – це моя доля, то я – вільне існування; але бути свободним у світі не легко, але і без свободи людина є Ніщо. “Проблема” Бога *не повинна* бути розв’язана”, – зазначає Ж. Рюс, – інакше ... якби він являвся мені в очевидний і незаперечний спосіб, тоді мій духовний досвід, спираючись на безсумнівні вияви божественного, перестав би ототожнюватися з виплесками свободи” [7, с. 255]. Філософська віра – це віра в можливу комунікацію Бога і людини, людини і людини. П. Гайденко наголошує: “Філософська віра тому і віра, що існування трансцендентного не може бути доведене за допомогою позитивних аргументів розуму; але вона тому філософська, що все ж таки передбачає знання трансцендентного, яке підтверджується заперечними аргументами. Отже, скептичне незнання в позитивному аспекті є знання про існування трансценденції. Трансценденція – це, згідно з К. Ясперсом, той єдиний предмет стосовно якого віра і знання збігаються” [1, с. 20]. Філософська віра – це межа релігійної віри і наукового знання, а отже, може виступати прафеноменом і релігії, і науки, як зазначає П. Гайденко [1, с. 20]. Через здатність трансцендувати людина вкорінюється у бутті, яке не є вже таким чужим і далеким.

У висновку зазначимо, що праці Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартра, М. Гайдегера, М. Мерло-Понті, К. Ясперса, Дж. Ваттімо та інших відіграють чи не головну роль у з’ясуванні проблеми пошуку людиною нового вкорінення як сенсу людського буття. Своє завдання філософи вбачали у тому, щоб допомогти людині вистояти у складній кризовій життєвій ситуації, знайти своє місце у світі. Вони відкрили проблему людського існування у реальній долі “маленьких” людей, що втратили своє “Я” і розчинилися в натовпі людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Гайденко П.* Человек и история в экзистенциальной философии // Ясперс К. Смысл и назначение истории: Москва: Политиздат, 1991. С. 5–26.
2. *Крокет К.* Ваттімо Джанні // Енциклопедія постмодернізму. К.: Видавництво Соломії Павличко, “Основи”, 2003. С.57–58.
3. *Кошелева В.* Современная западная философия. Словарь. М.: ТОН.–Остожье, 1998. С. 179–180.
4. *Мерло-Понти М.* Феноменология восприятия. СПб.: “Ювента”, “Наука”, 1999.
5. *Ніцше Ф.* Так казав Заратустра. Жадання влади. К.. Видавництво “Основи”. Видавництво художньої літератури, 1993.

6. Подорога В. Выражение и смысл [Текст] : ландшафтные миры философии : Серен Кьркегор, Фридрих Ницше, Мартин Гайдеггер, Марсель Пруст, Франц Кафка. М.: Ad Marginem, 1995.
7. Рюс Ж. Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки. К.: Основи, 1998.
8. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології. К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2001.
9. Сартр Ж.-П. Проблеми метода. М.: Издательская группа "Прогресс", 1993.
10. Сартр Ж.-П. Одна з фундаментальних ідей феноменології Гусерля – інтенціональність // <<http://www.philosophy.ru/library/sartre/int.html>>.
11. Сафонік Л. Еклектика як спосіб пізнання // Дис... канд. філос. наук. Львів, 1996.
12. Чанишев А. Трактат о небытии // Вопросы философии. Серія "Філософія", 1990. №10. С. 4–14.
13. Ясперс К. Смысл и назначение истории. М.: Политиздат, 1991.
14. Jaspers K. Way to Wisdom: An Introduction to Philosophy. New Haven and London: Yale University Press, 1951.

Стаття надійшла до редколегії 12.03.2012

Прийнята до друку 16.04.2012

SEARCH OF NEW ONTOLOGICAL ROOTING OF THE PERSON IN BEING AS A MEANING OF LIFE

Lydija Safonik

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska str., 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: lidijasaf@hotmail*

The twentieth century is the time of deep crisis of a human being. The socio-cultural practices in considering the sense of life clarify the meaning and importance of various concepts and ideas. It is shown that the twentieth century philosophers built a new ontology of human existence. The searching for the new ontological rooting of the person in being as a meaning of life. It is noticed that in the XX-th century the life of the person became deprived of sense and rational reasons. It is underlined that the person remains alone with the absurdity of the world. It is focused that the person is forced to search for new ways of rooting in life as the meaning of the life. It is shown that the twentieth century philosophers built a new ontology of the human existence. This ontology of the human existence lies in creation by human being the sense of existence.

Key words: The person, meaning of the life, sense of life, rooting, ontology, semantic reference points.

ПОИСК НОВОГО ОНТОЛОГИЧЕСКОГО УКОРЕНЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА В БЫТИИ КАК СМЫСЛ ЖИЗНИ

Лидия Сафоник

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская 1, г. Львов 79000, Украина,
e-mail: lidijasaf@hotmail*

Акцентируется внимание, что первая половина XX века – это время глубокого кризиса человеческого бытия, что побудило к развертыванию вопроса смысла жизни человека. Система социокультурных практик в рассмотрении вопроса смысла жизни рассматривается с помощью выяснения значения весомости различных понятий и идей. Отмечено, что в XX веке бытие человека оказалось лишенное смысла и рациональных причин. Подчеркнуто, что человек остается наедине с миром абсурда. Акцентируется внимание на том, что человек вынужден искать новые способы укоренения в бытии как смысл жизни. Доказано, что философы середины XX века, выстроили новую онтологию человеческого бытия, которая лежит в основе творения человеком смысла ее собственного существования.

Ключевые слова: человек, смысл жизни, смысл бытия, укоренение, онтология, смысловые ориентиры.